

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Μ. Ι. Μανούσακας**, παρουσιάζοντας τὸ βιβλίο: *Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, Ἀλληλογραφία, τόμος πρῶτος, 1802-1817*, ἐπιμέλεια Κώστας Λάππας - Ρόδη Σταμούλη, Ἀθήνα 1989 (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρον Ἐρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ), λέγει τὰ ἑξῆς:

Θὰ ἤθελα νὰ παρουσιάσω ἓνα νέο πρόσφατο δημοσίευμα τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας μας, τοῦ ὁποίου ἔχω τὴν τιμὴ νὰ εἶμαι ἐπόπτης.

Τὸ Κέντρο αὐτὸ ἔχει σήμερα ὡς κύριο πρόγραμμά του τὴν ἔκδοση τῶν καταλόγων τῶν χειρογράφων ὄλων τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔχουν ἤδη ἐκδοθεῖ τρεῖς τόμοι. Παράλληλα ὅμως μὲ τὸ πρόγραμμα αὐτό, τὸ Κέντρο προωθεῖ καὶ ἄλλα προγράμματα. Καὶ ἀπ' αὐτὰ ἐγκαινιάζει σήμερα τὸ δεύτερο, μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου τόμου τῆς ἀλληλογραφίας μιᾶς κορυφαίας πνευματικῆς προσωπικότητος τοῦ περασμένου αἰῶνα, τοῦ *Κωνσταντῖνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων (1780-1857)*. Ὁ τόμος αὐτός, ἐπιβλητικὸς καὶ καλαίσθητος στὴν ἐμφάνιση, ἀπὸ 482 σελίδες συνολικὰ καὶ μὲ 16 εἰκόνες ἐκτὸς κειμένου, τυπώθηκε, τὸ 1989, στὴ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἀκαδημίας μας, μὲ τὴν ἐπιμέλεια δύο μόνιμων συνεργατῶν τοῦ Κέντρου, τῶν φιλολόγων Κώστα Λάππα καὶ Ρόδης Σταμούλη. Οἱ δύο ἐρευνητὲς συγκέντρωσαν ἀπὸ παντοῦ, μετέγραψαν προσεκτικὰ καὶ παρουσίασαν κριτικὰ τὰ κείμενα. Ὁ πρῶτος συνέταξε τὴν Εἰσαγωγή καὶ τὰ Σχόλια (ἐπωμίσθηκε δηλαδὴ τὸ κύριο βᾶρος τοῦ ἔργου), ἐνῶ ἡ δευτέρη συνέταξε τὸ ἐξαντλητικὸ καὶ χρησιμότατο Γενικὸ Εὐρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

Κίνητρο γιὰ τὴ δημοσίευση τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Οἰκονόμου ἀποτελέσσει ἡ ὑπαρξὴ στὴν Ἀκαδημία τοῦ πολύτιμου προσωπικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ του ἀρχείου (σχεδὸν ἀκέραιου) ποῦ τῆς δωρήθηκε τὸ 1948 ἀπὸ τὸ δισέγγονό του Ἀλέξιο Πάλη (1872-1954). Πρόκειται γιὰ πλουσιότατη ἀρχεὶακὴ συλλογή, ποῦ περιλαμβάνει ἀνέκδοτα καὶ ἐκδεδωμένα ἔργα τοῦ Κωνσταντῖνου Οἰκονόμου, τοῦ ἀδελφοῦ του Στεφάνου καὶ τοῦ γιοῦ του Σοφοκλῆ, τὴν ἀλληλογραφία τους καὶ ποικίλο ἄλλο χρήσιμο γιὰ τὴ διαφώτιση προσώπων καὶ πραγμάτων τῆς ἐποχῆς ὕλικό. Οἱ ἐκδότες ἔκριναν σκόπιμο νὰ περιλάβουν στὴν ἔκδοσή τους ὄχι μόνον τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Κωνσταντῖνου Οἰκονόμου (τὴν ἀνέκδοτη στὴν πλειονότητά της, ἀλλὰ καὶ τὴ δημοσιευμένη) ποῦ προσφέρεται ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο αὐτό, ἀλλὰ καὶ ὅλη τὴν ὑπόλοιπη ποῦ συγκέντρωσαν, μὲ συστηματικὴ ἔρευνα, ἀπὸ ἄλλες πηγές. Περιέλαβαν ἐπίσης ὄχι μόνον τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Οἰκονόμου (50 ἐν ὄλῳ) πρὸς διαφόρους, ἀλλὰ καὶ τὶς ἐπιστολὲς ἄλλων προσώπων πρὸς τὸν Οἰκονόμο. Ἔτσι, ὁ πρῶτος αὐτὸς τόμος, ποῦ

συγκροτεί τὸ Corpus τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Οἰκονόμου γιὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς ζωῆς του, στὴν Γσαρίτσανη (τὴ γενέτειρά του), στὴ Θεσσαλονίκη καὶ στὴ Σμύρνη (1802-1817), περιέχει 158 ἐπιστολὲς καὶ ὀκτώ ἔγγραφα σὲ Παράρτημα σχετικὰ μὲ ἐπὶ μέρους θέματα τῆς ἀλληλογραφίας. Οἱ ἐπόμενοι τόμοι ποὺ ἔχουν προγραμματισθεῖ γιὰ τὴν ὥρα θὰ περιλάβουν τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ Οἰκονόμου στὴ Σμύρνη καὶ τὴν περίοδο τῆς παραμονῆς του στὴ Ρωσία ὡς τὴν ἐγκατάστασή του στὸ ἐλεύθερο ἑλληνικὸ κράτος (1818-1834).

Ἡ ἔκδοση τῶν ἐπιστολῶν καὶ τῶν ἐγγράφων καταλαμβάνει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ τόμου (τις πρῶτες 264 σελίδες) καὶ τὰ Σχόλια τις ἐπόμενες 125 (265-389). Στὴν ἀρχή, μετὰ τὸ προλογικὸ σημεῖωμα τοῦ διευθυντῆ τοῦ Κέντρου κ. Δ. Σοφιανοῦ (σ. ζ') καὶ τὴ Βασικὴ Βιβλιογραφία (σ. ια'-ιδ'), προτάσσεται διαφωτιστικότατη καὶ τεκμηριωμένη Εἰσαγωγή (σ. ια'-να') τοῦ κ. Κ. Λάππα γιὰ τὸ Ἄρχεῖο τῶν Οἰκονόμων, γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου καὶ γιὰ τὴ μέθοδο ποὺ ἀκολουθήθηκε στὴν ἔκδοση τῆς ἀλληλογραφίας του. Στὸ τέλος τοῦ τόμου καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ Γενικὸ Εὔρετήριο (σ. 403-429) περιέχονται χρονολογικὸς κατάλογος τῶν ἐκδιδόμενων ἐπιστολῶν καὶ ἐγγράφων (σ. 393-399) καὶ ἀλφαβητικὸς τῶν ἀποστολέων καὶ ἀποδεκτῶν (σ. 400-401). Ἔτσι ἡ ἔκδοση, πληρέστατη καὶ μεθοδική, ἀνταποκρίνεται καθ' ὅλα στίς σύγχρονες ἀπαιτήσεις τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης. Καὶ πρέπει ἐδῶ νὰ τονισθεῖ ἰδιαίτερα ὅτι ἐκεῖνο ποὺ καθιστᾷ δυνατὴ τὴν πλήρη ἐπιστημονικὴ ἀξιοποίηση τῆς ἐκδιδόμενης ἀλληλογραφίας εἶναι τὰ ἄφθονα καὶ ἐμπεριστατωμένα Σχόλια ποὺ τὴν συνοδεύουν. Μὲ αὐτὰ παρέχονται βιβλιογραφικὲς καὶ ἄλλες πληροφορίες χρησιμότητες, προϊόντα ἐπίμονης ἔρευνας, γιὰ ὅλα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ θέματα ποὺ ἀναφέρονται σὲ κάθε ἐπιστολὴ καὶ διαφωτίζονται ἔτσι ὅλα τὰ ζητήματα ποὺ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ σχολιασμό.

Ἀπὸ τὰ πρόσωπα (περισσότερα ἀπὸ ἐξήντα) μὲ τὰ ὁποῖα ἀλληλογραφεῖ ὁ Οἰκονόμος στὴν περίοδο αὐτὴ τῆς ζωῆς του θ' ἀναφέρουμε ἐδῶ τὸν ἀδελφὸ του Στέφανο (ποὺ σπούδαζε στὴν Εὐρώπη), τὸ λόγιο ἀρχιερέα καὶ ἱερατικὸ προϊστάμενό του Ἰωαννῖο Ἐλασσῶνος (ἔπειτα Φιλιππουπόλεως), τὸν ἐπιφανῆ λόγιο καὶ διδάσκαλο Κωνσταντῖνο Κούμα, τὸν ὁμοχώριό του Κύριλλο Πισιδίας, τοὺς γνωστοὺς λογίους Ἰωάννη Πέζαρο, Γρηγόριο Κωνσταντᾶ, Διονύσιο Καλλιάρχη, Θεόφιλο Κατρη, Ἰωάννη Βηλαρᾶ, Κωνσταντῖνο Βαρδαλάχο, Ἰωάννη Κοκκῶνη (τὸν πρῶτο μας παιδαγωγὸ) καὶ τοὺς οἰκουμενικοὺς πατριάρχες Γρηγόριο Ε' καὶ Κύριλλο ΣΤ'.

Τὰ θέματα τῆς ἐκδιδόμενης Ἀλληλογραφίας τοῦ Οἰκονόμου παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία καὶ μᾶς προσφέρουν διάφορα (συχνὰ ἄγνωστα ἀπ' ἄλλοῦ) στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του, τις ἐνασχολήσεις του καὶ τὴν προσωπικότητά του, γιὰ τις σχέσεις του μὲ διάφορα πρόσωπα, συνήθως σημαντικὰ, καθὼς καὶ γιὰ τὸν

κοινωνικό και ιδεολογικό του περίγυρο. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς εἰδήσεις γιὰ τὰ πρόσωπα μὲ τὰ ὅποια ἀλληλογραφεῖ.

Οἱ παλιότερες ἐπιστολὲς ἀνήκουν στὰ χρόνια 1802-1808 (ἀριθ. 1-54), ὅταν ὁ Οἰκονόμος, νεαρὸς ἀκόμη κληρικός, ζοῦσε στὴ γενέτειρά του, τὴν ἀκμάζουσα θεσσαλικὴ Τσαρίτσανη, καὶ ἦταν ἱερέας καὶ οἰκονόμος τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἐλασσῶνος, ἀξίωμα ποῦ τοῦ εἶχε ἐξασφαλίσει τὴν πρωτοκαθεδρία στὸν ἐγγώριο κληρο ἀμέσως μετὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο. Ἡ πρώτη αὐτῆ ἀλληλογραφία του μᾶς μαρτυρεῖ γιὰ τὶς σχέσεις ποῦ ἄρχισε νὰ καλλιεργεῖ ἀπὸ τότε μὲ τοὺς συγχρόνους του λογίους, ἰδίως ἐκείνους ποῦ δροῦσαν στὸ θεσσαλικὸ χῶρο (Μιχ. Περδικάρη, Γεώργ. Σακελλάριο, Γρηγ. Κωνσταντᾶ) καὶ προπάντων μὲ τὸν Κωνστ. Κούμα, διδάσκαλο τότε στὰ Ἀμπελάκια, ποῦ θὰ τὸν ἔχει πάντα φίλο πιστὸ καὶ πνευματικὸ ὁδηγό. Μᾶς πληροφορεῖ ἐπίσης γιὰ τὶς ἐπαγγελματικές του δραστηριότητες (γύρω σὲ ἐκκλησιαστικές ὑποθέσεις) καὶ γιὰ τὶς ἐπιδόσεις του στὴ στιχουργία καὶ τὶς μεταφράσεις του ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Γάλλων συγγραφέων.

Ἡ δευτέρα περίοδος τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Οἰκονόμου ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1808 (ἀριθ. 55), ὅποτε ἀναγκάστηκε νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Τσαρίτσανη γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, γιὰτὶ φοβόταν διωγμὸ γιὰ συμμετοχὴ του στὴν ἀνταρσία τοῦ Βλαχάβα. Στὶς ἐπιστολὲς τῆς περιόδου αὐτῆς κατοπτρίζεται τὸ κλίμα τῆς φοβίας καὶ τῆς ἀνασφάλειας ποῦ ἐπικρατοῦσε στὴ Θεσσαλία, μετὰ τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ δίνονται πληροφορίες γιὰ τὴ φυγὴ τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Κούμα καὶ τοῦ Οἰκονόμου στὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ Οἰκονόμος διορίστηκε, γιὰ νὰ καλυφθεῖ ἡ φυγὴ του, ἔξαρχος στὴ μονὴ Προδρόμου Σερρών ἀπὸ τὸν οἰκουμέν. πατριάρχη Γρηγόριο τὸν Ε΄. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1809, ὁ Κούμας ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τῆς «Νέας Σχολῆς» (Φιλολογικοῦ Γυμνασίου) στὴ Σμύρνη καὶ ζήτησε νὰ προσκληθεῖ ὡς δάσκαλος ὁ φίλος του Οἰκονόμος, ποῦ ἦλθε μὲ ὅλη του τὴν οἰκογένεια. Ἡ ἀλληλογραφία του μᾶς προσφέρει πολλὰ καὶ ἐνδιαφέρουσες εἰδήσεις καὶ γιὰ τὴν περίοδο αὐτή, ποῦ στάθηκε ἡ δημιουργικότερη τῆς ζωῆς του (συνέγραψε καὶ τύπωσε σ' αὐτὰ τὰ χρόνια ἀλλεπάλληλα ἔργα του), ἀλλὰ ποῦ δὲν ἦταν ἀπαλλαγμένη ἀπὸ δοκιμασίες, ἐξ αἰτίας τῶν διαδοχικῶν κρίσεων τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου. Οἱ νεωτερικές ἰδέες τῶν δασκάλων του —καὶ πρῶτα τοῦ Κούμα— στὴ γραμμὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ στὰ ἔχνη τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ποῦ δὲν ἄργησε νὰ τὶς ἐνστερνισθεῖ καὶ ὁ Οἰκονόμος, προκάλεσαν τὴ σφοδρὴ ἀντίδραση τῶν συντηρητικῶν κύκλων τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ποῦ ἐμπόδισαν τὴν ἐνοποίησιν τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου μὲ τὴν Εὐαγγελικὴ Σχολή. Ὁ Κούμας θὰ φύγει προσωρινὰ τὸ 1814 καὶ ὀριστικὰ τὸ 1817, λίγο πρὶν καταργηθεῖ τὸ Γυμνάσιο. Ὁ Οἰκονόμος θὰ μείνει ν' ἀντιμετωπίζει μόνος τὴν πολεμικὴ, ποῦ εἶχε καταστῆ βιαιότατη καὶ ποῦ θὰ τὸν ἀναγκάσει στὸ τέλος νὰ καμφθεῖ. Ἦδη τὸ 1814-15 εἶχε διωχθεῖ καὶ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο γιὰ τὴν «Κατή-

χηση» πού τύπωσε στὴ Βιέννη τὸ 1813 καὶ ὑποχρεώθηκε νὰ ξανατυπώσει διορθωμένες ὀρισμένες σελίδες τῆς. "Ὅλα αὐτὰ τὰ πληροφορούμαστε μὲ λεπτομέρειες ἀπὸ τὶς ἐκδιδόμενες ἐπιστολὲς τῶν ἐτῶν 1809-1817 (ἀριθμ. 84-158), πού κλείνουν τὸν τόμο.

Οἱ ἐπόμενοι τόμοι τῆς Ἑλληλογραφίας τοῦ Οἰκονόμου θὰ περιλάβουν τὶς ἐπιστολὲς πού ἀντιστοιχοῦν στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς θητείας του στὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο τῆς Σμύρνης (1818-1819), στὶς μεταγενέστερες μετακινήσεις καὶ ἐγκαταστάσεις του στὴν Κωνσταντινούπολη (1820), στὴν Ὀδησσὸ (1821), στὴν Πετρούπολη (1822-1825 καὶ 1827-1832), στὴ Βιέννη (1825-1827 καὶ 1832-1834) καὶ τέλος, ὀριστικὰ ὡς τὸ θάνατό του, στὴν Ἀθήνα (1834-1857), ὅπου, μὲ τὴ συγγραφικὴ, τὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ τὴ γενικότερη δράση του, ἀναδείχθηκε, ὅπως εἴπαμε καὶ στὴν ἀρχή, σὲ κορυφαία προσωπικότητα τῆς ἀναγεννημένης Ἑλλάδας καὶ μάλιστα —ἀντίθετα μὲ τοὺς νεανικούς του φιλελεύθερους προσανατολισμούς— μὲ βαθύτατη συντηρητικὴ ἰδεολογία στὰ ἐκκλησιαστικά, θρησκευτικὰ καὶ γλωσσικὰ θέματα.

Τὸ ἐκδοτικὸ αὐτὸ ἐγχεῖρημα, ἐξ αἰτίας τῆς ἀφθονίας τοῦ ὑλικοῦ πού ὑπολείπεται νὰ ἐκδοθεῖ καὶ νὰ σχολιασθεῖ, προμηνύεται μακρόπνοο, ἢ σημασία του ὅμως εἶναι προφανής. Τέτοιου εἴδους μεθοδικὲς καὶ σχολιασμένες ἐκδόσεις τῆς ἑλληλογραφίας προσωπικοτήτων τῶν γραμμάτων καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, ἀποτελοῦν πολὺτιμη προσφορὰ στὴν ἱστορικὴ καὶ φιλολογικὴ ἔρευνα. Ὁ τόμος πού παρουσιάσαμε ἔχει καὶ ἓνα λαμπρὸ (ἴσης ἢ καὶ μεγαλύτερης ἐκτάσεως) προηγούμενο καὶ πρότυπο, τὴν πρόσφατη ἐξάτομη ἐκδοσι τῆς Ἑλληλογραφίας τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἀπὸ τὸν Ὁμιλο Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ μὲ τὴν ἐπιστάσια τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ. "Ἄς εὐχηθοῦμε νὰ ἔχουμε τὴ χαρὰ νὰ δοῦμε νὰ ἐκδίδονται σύντομα καὶ οἱ ἐπόμενοι τόμοι τῆς Ἑλληλογραφίας τοῦ Οἰκονόμου.